

Irak Kürtleri; Irak Kürdistanı'nda Milliyetçilik ve Ulusal Kimlik, Mahir A. Aziz, Kitap Yayınevi, Çev. Zülal Kılıç, İstanbul, 2013, 239 Sayfa.

Hasan Tefvik GÜZEL¹

Öz

Makale Türü
Eser İncelemesi

Başvuru Tarihi
28.10.2023

Kabul Tarihi
28.11.2023

DOI
10.47140/kusbder.XXXXX

Irak'ta yaşanan çatışmalar içinde en fazla adı duyulanlar şüphesiz Kürtler olmuştur. Osmanlı gibi farklı unsurların bir arada yaşatıldığı idarî bir yapıdan ziyade Arap egemen bir devlet yapısı olan Irak'a olan mensubiyet Kürt nüfusun birçoğunu memnun etmemiştir. Yıllar içerisinde yaşanan gelişmelerin bu memnuniyetsizliği arttırması neticesinde çatışmalar gittikçe daha kanlı olmaya başlamıştır. Bu süreç özellikle Irak'ın işgal edilmesi sonrasında ise çatışmadan uzak bir hal almaya başlamıştır. İşte bu yeni durumun yıllardır varlığını bir şekilde devam ettiren milliyetçilik ve ulusal kimlik duyguları çerçevesinde farklı bir evreye yöneldiği görülmektedir. Bu duyguların sahiplerinin hem mevcut hem de gelecekteki konumlarını tayin edebilmek ise onların yakından ve objektif bir şekilde ele alınarak incelenmeleri halinde anlamlı olacaktır. Bu noktada Mahir A. Aziz bu kitabı ile söz konusu sürecin bizler adına anlamlandırılmasına önemli bir katkı sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kürtler, Irak, milliyetçilik, ulusal kimlik

Atıf için: Güzel, H. T. (2023). Irak Kürtleri; Irak Kürdistanı'nda Milliyetçilik ve Ulusal Kimlik, Mahir A. Aziz, Kitap Yayınevi, Çev. Zülal Kılıç, İstanbul, 2013, 239 Sayfa. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 325-336.

¹Sorumlu Yazar: Öğretim Görevlisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sürekli Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi, E-posta: hasan.guzel@bilecik.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9404-9803>

'The Kurds of Iraq; Ethnonationalism and National Identity in Iraq Kurdistan', Kitap Publishing, Trans: Zülal Kılıç, İstanbul, 2013, pgs.239.

Hasan Tevfik GÜZEL ²

Abstract

Article Type
Book Review

Application Date
2023-10-28

Acceptance Date
2023-11-28

DOI
10.47140/kusbder.XXXXXX

Among the conflicts in Iraq, the most prominent ones were undoubtedly the Kurds. Belonging to Iraq, which is an Arab-dominated state structure rather than an administrative structure like the Ottoman Empire where different elements coexist, did not please most of the Kurdish population. As developments over the years increased this dissatisfaction, conflicts began to become increasingly bloody. This process started to become conflict-free, especially after the invasion of Iraq. . It seems that this new situation is heading towards a different phase within the framework of nationalism and national identity feelings that have continued to exist in some way for years. Being able to determine both the current and future positions of the owners of these emotions will be meaningful if they are examined closely and objectively. At this point, Mahir A. Aziz makes a significant contribution to making sense of this process for us with this book.

Keywords: Kurds, Iraq, nationalism, national identity

For Reference: Güzel, H. T. (2023). Irak Kürtleri; Irak Kürdistanı'nda Milliyetçilik ve Ulusal Kimlik, Mahir A. Aziz, Kitap Yayınevi, Çev. Zülal Kılıç, İstanbul, 2013, 239 Sayfa. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 325-336.

²Corresponding Author: Lecturer, Bilecik Şeyh Edebali University Continuing Education Application and Research Center, E-mail: hasan.guzel@bilecik.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9404-9803>

Irak Kürtleri başlığı ile kaleme alınan kitabın alt başlığının *Irak Kürdistanı'nda Milliyetçilik ve Ulusal Kimlik* şeklinde olması kitabın sahip olduğu kapsam adına ipuçları vermektedir. Herhangi bir çeviri hatasına maruz kalmadığı I. B. Tauris tarafından yayınlanan eserin özgün isminin de *'The Kurds of Iraq; Ethnonationalism and National Identity in Iraq Kurdistan'* olmasından anlaşılmaktadır. Kürt etnik kimliğine sahip olan toplum için *'Irak Kürtleri'* ifadesini kullanan yazar alt başlığında ise kitabının içindeki veriler ışığında temellendirdiği üzere bir etnik kimlik nitelemesinden ziyade bölgesel bir tabir olarak *'Irak Kürdistanı'* ifadesini kullanmıştır. Kademeli bir şekilde bu tanımlamaları kullanan yazar Mahir A. Aziz, bizzat bu etnik kimliğe sahip ve yaşamını bölgede idame ettiren, Erbil, Bağdat, Londra ve Exeter şehirlerindeki üniversitelerde siyaset sosyolojisi alanında uzmanlaşan bir akademisyen olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekân olarak Irak topraklarının Kürtler ile meskûn bölgesinin ve zaman dilimi olarak da 1990 sonrası ama özellikle Irak'ın işgali sonrasının ele alınışı bu söylemin faili olarak bizzat bölgede yaşayan bir akademisyen olması hasebiyle Mahir A. Aziz'i ve bu kitabını değerli kılmaktadır. Kitabının önsözünü kaleme alan Exeter Üniversitesi'nden Ortadoğu ve özellikle Kürtler ile ilgili çalışmaları uluslararası ağırlığa sahip Gareth Stansfield da Mahir Aziz'in bu çalışmasının odağına; Kürt politikaları çerçevesinde en sık incelemeye tâbi tutulan siyasî seçkinlerden ziyade gelecekte büyük olasılıkla değişim ve gelişimin motoru olacak, 1991 sonrası doğan, esas olarak kültürün, toplumsal süreçlerin, tarihî ve siyasî gelişimin belirgin bir *'Kürt'* anlatımına maruz kalan üniversiteli gençleri almasını yalnızca milliyetçilik, kimlik ve Irak'ın Kürdistan bölgesiyle ilgili literatüre bir katkı olarak değil aynı zamanda daha geniş Ortadoğu politikaları alanına ve daha geniş stratejik ve jeopolitik kaygılara yönelik değerli bir katkı olarak nitelendirmektedir. Aziz bu çerçevede ortaya koyduğu fikirlerini kitabın 137. sayfasına kadar olan Birinci Ayrımında (tanımlama Aziz'e aittir) ifade ederken kitabın 209. sayfasına kadar olan İkinci Ayrımında ise bizzat yukarıda söz edilen üniversite öğrencilerine yönelik gerçekleştirdiği anket çalışması üzerinden elde ettiği veriler ışığında yorumlarda bulunmaktadır. 49 sorudan oluşan anket formunu kitabının ekler kısmında neşreden Aziz böylelikle kitabının niteliğinin dayanak noktası olan nicel verileri okuyucular ile paylaşmaktadır.

Birinci Ayrım altındaki değerlendirmelerini 6 bölüm içerisinde gerçekleştiren Aziz, kitabının bu kısmında konu ile ilgili yapılmış diğer yüzlerce hatta binlerce çalışmada olduğu gibi bir çerçeve çizmekte ve milliyetçiliğe ve ulusal kimliğe yönelik kuramsal yaklaşımları ele almakta ve Irak'taki Kürt milliyetçiliğinin gelişimini kronolojik bağlamı içinde analiz etmektedir.

Bu çerçeve içerisinde Aziz, Kürt milliyetçiliğinin 1990'lar sonrası karakterinin çoğulcu değerlere fazla yer vermeyen bir siyasî kültürün ürünü olduğunu bugün de (kitap İngilizce olarak 2011 yılında yazılmıştır) Kürt milliyetçiliğinin bunların derhal

benimsenmesine hazır olmadığını belirterek kendine özgü bir siyasî kültürel olgu olarak değerlendirilmeyi hak ettiğini, tüm bu değerlendirmeler ışığında da Kürdistan'ın hiçbir zaman kelimenin tam anlamı ile 'bağımsız' olmamasına rağmen kendine ait bir siyasî geleneği ise oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu tarz söylemlerin alana yönelik çalışmalar yapan diğer uzmanlar tarafından da dile getirildiği açık iken Aziz kendi yaklaşımının farkının Irak Kürdistanı'nda 1990'lardan sonra nüfus, din ve ekonomi ile yüksek eğitimin gelişiminin genel bir resmini sunmak olduğunu belirtmektedir. Gerçekten de alan üzerinde yapılan çalışmaların ezici çoğunluğu bölgenin siyasî aktörleri ve iklimi üzerinden yapılan değerlendirmeler olup bu siyasî aktörlerin ve iklimin ortaya çıkmasını, gelişimini, yön bulmasını ve değişimini kaynakları noktasında ele alan nitelikli çalışma sayısı oldukça azdır. Bu minvalde Aziz 1. Bölüm içerisinde Irak Kürtleri'nin geçişini; ele aldığı zaman dilimi içerisindeki nüfus, dil, din ve ekonomi başlıkları üzerinden yeterli bir değerlendirmeye tâbi tutmaktadır. Bu noktada Aziz'in, Irak Kürdistanı'ndaki homojen olmayan toplumun oldukça genç bir nüfus yapısına sahip olduğunu, eski Irak hükümetleri tarafından dayatılan göç politikaları dolayısıyla zorunlu bir kentleşme süreci yaşadıklarını, İslam dininin uygulamalarının 'Irak Kürtleri' veya 'Iraklı' tanımlamalarının yerine geniş kabul gördüğünü iddia ettiği 'Kurdistanî' kimliğini kuran politikalar ile iç içe geçmediğini, 1990'lı yıllardan itibaren BM kararları çerçevesinde işletilen bir mekanizma olan petrol karşılığı gıda fonlarından 2003 yılında Bölgesel yönetimin elinde henüz harcanmamış 4 milyar dolar gibi yüksek bir tutarın bulunduğunu, Kürdistan'da ortak bir ulusal kimliğin yaratılmasında özellikle 1990'lardan sonra eğitim sisteminin son derece kilit bir rol oynadığını belirtmesi kitabın muadillerine göre farklı bakış açıları üzerinden bilgiler sunan yapısını desteklemektedir. Mahir Aziz kitabın ikinci ve üçüncü bölümleri kapsamında milliyetçilik, ulus, devlet, ulus devlet, devletsiz ulus, ulusal kimlik gibi kavramlar üzerinden yaptığı değerlendirmelerini 2016 yılında hayatını kaybeden milliyetçilik alanındaki en öne çıkan isimlerden biri olan Anthony Smith'in kavramsallaştırmaları üzerinden okuyucuya sunmaktadır. Bu çerçevede dünya genelinde çok sayıda devletsiz ulusun bulunduğu temelinden hareket eden Aziz, Kürdistan'ın sahip olduğu 'devletsel özelliklerin' bölgede yaşayan ve kitabına da konu olan nüfusun genç kuşağı arasında bir ulus devlete aidiyet duygusunun pekişmesine yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Milliyetçiliğin Kürtler için özellikle toplumun modernleşmesi ile birlikte 1990'lar sonrası dönemde bir devlet arayışı içinde ve ulus inşa eden bir hareket olarak görülebileceğini iddia eden Aziz, etnisite üzerinden gelişen etnik ulus inancının yoğun olarak hissedilen kolektif bir birlik duygusu yarattığını, insanların kendilerini ortak soy mitlerine dayanan etnisite terimleriyle tanımlaya başladıklarını, bunun yurttaş kimliği ve bu kimliğin siyasî haklar elde etmesi ile birleştiğini ve tüm bunların neticesinde Kürt ulusal kimliğinin özgünlüğü duygusunun 1990'lar sonrasında dünyanın diğer bölgelerinde gelişim gösteren insan hakları, demokrasi, serbest pazar ve bireysellik

fikirlerine paralel bir şekilde egemen düşünce biçimi olarak bölgede yaşam bulunduğunu iddia etmektedir. Bu noktada Aziz'in modernleşme kavramını diğer disiplinlerde de olduğu gibi Iraklı Kürtler için düz tarihsel bir çizgi olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Moderniteyi insan hakları, demokrasi, serbest pazar ve bireysellik gibi belli kavramlar eşliğinde sadece belli toplumlar üzerinden değerlendirerek örneklem yaratmaya çalışan zihin yapısının ne yazık ki Mahir Aziz'de de etkili olduğu görülmektedir. Kitabın içerisinde '*Kürtlerin modernleşmesi, Kürt toplumunun modernleşmesi*' şeklindeki ifadeleri sık sık kullanıyor olması modernite ile toplumların kurması zarurî olarak beklenen temasın entelektüel bir zihin yapısı olarak ne yazık ki Aziz'e de sirayet ettiğini kanıtlamaktadır. Bizzat bölgenin bir insanı olarak Aziz'in içinde bulunduğu ve aidiyet hissettiği toplumun modernleşme adı verilen bir süreç yaşayarak diğer modernleşme süreçlerini tamamlamış olan toplumlar arasına katılacağı ön yargısı ile fikir ürettiği anlaşılmaktadır. Milliyetçilik kavramının modernite ile birlikte sergilediği gelişim sürecine vurgu yapmasına rağmen kullanılan kelime ve söylemlerin altında modernleşme olgusunun zaruretine dair ne yazık ki kuvvetli bir inanç sezilmektedir.

Anthony Smith'in *National Identity* isimli kitabındaki etnik topluluğu tanımlamak için sıraladığı, '*kollektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihî anılar, ortak kültürü farklı kılan unsurlar, özel bir yurt ile olan bağ ve nüfusun önemli kesimleri arasındaki dayanışma duygusu*' şeklinde sıralanan 6 kriteri Iraklı Kürtlerin milliyetçiliği temelinden hareketle değerlendiren Aziz, bu her bir madde için Kürtlere uygunluk arz eden deliller sunmuştur. Bu noktada ortak bir soy miti için yukarıda söz edilen 'modernleşme' paradoksunun bir yansıması olarak '*modern öncesi geçmişte*' ifadesi eşliğinde '*Kürdistan'ın değişik yerlerinde hüküm süren hanedanlar ve ailelerin*' dile getirilmesi fikri üzerinden Aziz, bu defa 'anayurt' olarak nitelendirdiği sadece Irak coğrafyasını değil çok daha geniş bir Kürdistan kavramsallaştırması kapsamında Kafkasya, Ermenistan, Mısır ve İran gibi bölgelerde Kürt hanedanlıkların hüküm sürdüklerini ve bu hanedanlıkların 11, 12, 13 ve 15. yüzyıllarda sırasıyla Selçuk Türkleri, Moğollar ve onların selefleri tarafından işgal edildiğini belirtmektedir. Burada Aziz'in, Kürt hanedanlıkların 'işgal' edildiği şeklinde bir tanımlamayı Kürt milliyetçiliği üzerine bir başyapıt niteliği taşıyan Wadie Jwaideh'in '*Kurdish National Movement: Its Origins and Development*' isimli eserinin yanlış sayfasını kaynak göstererek dipnotlaştırdığını ve Jwaideh'in '*Selçuk Türkleri*' ifadesini kullanmadığını belirtebiliriz. Diğer taraftan aynı zaman dilimleri içerisinde söz edilen bölgeler üzerinde sadece Kürt hanedanlıkları değil ismi ile müsemma onlarca belki de yüzlerce hanedanlık olduğunu belirtmek bizleri anakronizmden uzaklaştıracaktır. Aziz'in '*ortak soy miti ve paylaşılan tarihî anılar*' olarak Nevruz'u temelde sadece bir Kürt geleneği olarak telaffuz edip bunu kutlamalarının Nevruz'u kutlamayan komşularından Kürtleri ayırdığını vurgulaması ise Nevruz'un sadece Kürtlere hasredilemeyecek kadar geniş bir toplum ve coğrafya

kesimi tarafından kabul edilip kutlandığı gerçeğini göz ardı ederek değerlendirmede bulunduğunu göstermektedir.

Smith'in kavramsallaştırmaları üzerinden devam eden Aziz, ortak kültür öğeleri olarak sıraladığı dilin Kürtler için ayırdedici olduğunu fakat dinin tam olarak Kürt etnisitesinin ayırt edici ögesi olmadığını vurgulamaktadır. Dil üzerinden gerçekleştirdiği değerlendirmelerinde de yine bir başyapıt olan Benedict Anderson'un *Imagined Communities* eserini kaynak alan Aziz yerinde bir tespit ile 1990'lardan sonra Irak devletinin etki alanının dışında matbaalar, yayınevleri, gazeteler, dergiler ve edebiyat derneklerinden oluşan tam bir kurumsal ağın yeni teknolojik iletişim araçları ile birlikte Kürtlerin dil odaklı ulusal özelemlerinde önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Smith'in etnik bir topluluk için olması gerektiğini belirttiği son kriter olan '*nüfusun önemli kesimleri arasındaki dayanışma duygusu*'nu ise Aziz, Kürtler için Kürdistan'a ait olma hissini onların ulusal kimliklerini ve siyasî dayanışmalarını sergilemek açısından yaşamsal olduğu vurgusu ile belirtmekte ve özellikle bayrak ve millî marş gibi ulusal simgelerin 1990'lardan sonra ulusal kimliğin pekişmesinde büyük önem arz ettiğini ifade etmektedir. Aziz'in bu noktada Kürtlerin tek bir ulusal kimlik etrafında bütünleştiği fikriyatından hareketle bu değerlendirmelerde bulunduğu anlaşılmaktadır ancak 20. yy.'ın başlarına kadar geri gitmeye gerek kalmaksızın Aziz'in ifade ettiği 1990 sonrası ve kitabının yayımlandığı 2011 yılına kadar geçen süre zarfında sadece Kürtlerin kendi aralarında yaşanan silahlı ve ne yazık ki kanlı çatışmalar tek bir ulus bütünlüğünün zihinlerde ve eylemlerde hayat bulamadığının kanıtı niteliğini taşımaktadır. Wadie Jwaideh, Martin van Bruinessen gibi Kürtler üzerine çok önemli çalışmaları bulunan yazarların Kürt toplumunun sahip olduğu aşiret temelli sosyolojik yapıyı, değerlendirmeleri içerisinde dikkate almamış olması Aziz'in kitabının bu bölümü için bir eksikliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonucun hafifletici sebebi olarak telaffuz edilebilecek değerlendirmesinde ise Aziz, aşiret kavramını hiç kullanmadan topluma ait '*köylü, göçebe, ağa, bey, şeyh*' gibi sıfatların, yine '*modern öncesi*' tabirini kullanarak, geçmişte kaldığını vurgulamaktadır.

Kitabının ilerleyen bölümlerinde Kürtlerin tarihî geçmişlerine dair anlatımlar gerçekleştiren Aziz bu anlatısını çok fazla siyasî tarihe boğmadan gerçekleştirerek asıl ele aldığı konudan uzaklaşmamayı başarmıştır. Kürtlerin kökenine dair değerlendirmeleri kapsamında Kürt ulusal kimliğinin inşasında aşiret ve kan duygusundan daha çok 'bir yer duygusunun' yattığı iddiasında bulunan Aziz, bölgesel olarak Kürdistan ve Kürt ulusal kimliği algılarının komşu ulusların varlığından bile önce var olduğu ve bunların Kürtler için Benedict Anderson'dan hareketle '*hayal edilen*' ulus duygusunun merkezinde olduğu gibi oldukça iddialı bir söylemde bulunmaktadır. Bu söylemini desteklemek amacıyla dili ön plana çıkaran Aziz, Kürtlerin meskûn olduğunu iddia ettiği Zagros Dağları çevresinde Pers, Arap ve özellikle Osmanlı

İmparatorluklarının Kürtleri bastıramamış olmaları dolayısıyla Kürt dilinin ve kültürünün kendisine bir gelişim alanı bulduğunu iddia etmektedir. Bu noktada Aziz'in gözden kaçırdığı nokta özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun, egemenliği altındaki herhangi bir etnisiteyi bastıramadığı için değil bir imparatorluk yönetimi olarak hüküm sürdüğü topraklar üzerinde yaşayanların aidiyet duygularını pekiştirmek için o etnik kimliğin başta dili ve dini olmak üzere kültürel yaşam kodlarına müdahale etmemiş olmasıdır. Buradan hareketle Kürt dilinin Kürt ulusal kimliği için vazgeçilmez bir öneme sahip olduğundan hareket eden Aziz, alana yönelik yapılan diğer çalışmaların aksine Kırmanci, Sorani, Zaza, Kermansahi, Gurani, Leki gibi farklı dil yapılarını bunları konuşanların birbirlerini sözlü olarak kısıtlı biçimde anlayabilmelerine rağmen farklı bir dil olarak değil alt lehçeler olarak kabul etmekte ve Kürtçe'yi Kürdistan'daki tek dil olarak değerlendirmektedir. Dilin bu parçalı yapısının inşa edilmeye çalışılan Kürt kimliği nezdindeki öneminin farkına varan Bölgesel Yönetim tarafından da 2008 yılı itibariyle okullarda Kürtçe'nin artık Latin alfabesi ile öğretilmeye başlanmış olmasını 1990 sonrası doğan ve Arap-İrak kültürü ve dili hakkında bilgisi ve beğenisi olmayan genç eğitimli kuşak arasında Kürt ulusal kimliğinin pekişmesine yardımcı olan bir etken olarak değerlendiren Aziz, geçmişteki parçalı dil yapısının da Kürt milliyetçiliği için bir engel teşkil etmeyeceğini 1789'da Fransa'da halkın %50'sinin Fransızca konuşmadığı ve 1860 yılında da İtalya'da halkın yalnızca %2.5'inin İtalyanca konuştuğu örnekleri üzerinden yorumlamaktadır. Kürtçe'nin ve dolayısıyla Kürt milliyetçiliğinin oldukça eski bir mazisi olduğu iddiasını desteklemek amacıyla verdiği Ahmedi Hânî örneğinde ise Hânî'nin meşhur eseri Mem û Zin'i doğum tarihinden önce yazdığı şeklinde bir tarih hatası yapmış olması da gözlerden kaçmamaktadır.

İkinci Ayrıma kadar olan kısımda tam bir siyasî tarih anlatısı eşliğinde 1921 yılından başlayarak 2008 yılına kadar geçen süre zarfında yaşanan gelişmeleri ele alan Aziz, çalışmanın bu kısmında artık doğrudan Irak toprakları üzerindeki Kürtler ile kendisini sınırlamaktadır. Musul ile ilgili 1920'li yıllarda yaşanan gelişmelerde Şeyh Mahmut Berzenci ismi üzerinden ortaya çıkan isyan hareketini bölgede yaşayan tüm Kürtlere teşmil etmesi Aziz adına ele aldığı Kürt milliyetçiliği ve Kürt ulusal kimliği tanımlamaları kapsamında doğru bir çerçeve sunsa da aşiret temelli sosyolojik bir yapıya sahip Kürt etnik toplumunun dönem itibariyle kendilerini ait hissettikleri bir etnik tanımlamadan ziyade aşiret veya tarikat aidiyetine sahip oldukları, alan üzerine çalışmalar yapan uzmanların da hemfikir olduğu tarihî bir vakıa olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gerçeği birkaç sayfa sonra kendisi de '*20. Yüzyılın ilk otuz yılında meydana gelen tüm isyanlar ve ayaklanmalar aşiretsel, dinî ve proto-milliyetçi hareketler olarak nitelenebilir, ayaklanmaların ve isyanların parçalanmış olmalarının nedeni bir yanda aşiret ve dinî liderlikler öte yanda Kürt toplumunun gelişmemiş kırsal yapısıydı*' cümleleri ile ifade etmiş olmasına rağmen Aziz söz konusu aşiret yapısına hiç değinmeden siyasî tarih anlatısına devam etmektedir. Söz konusu anlatısı içinde 1930'lardan itibaren kentli

eğitimli Kürtlerin Kürt milliyetçiliği ile ilgilenmeye başladıklarını, daha sonra kentli entelektüel solcuların karşısında aşiret yapısının temsilcisi konumundaki Barzani isminin ön plana çıktığını, dinî grupların rolünün ve otoritelerinin azaldığını belirterek konu ile ilgili diğer tüm çalışmalarda olduğu gibi Iraklı Kürtler ile ilgili gelişmeleri kronolojik olarak aktaran Aziz, 1991 yılından itibaren başlayan süreci ise '*Ulusal Kimliğin Yeniden İnşası ve Pekiştirilmesi*' başlığı ile ele almaktadır. Son derece isabetli bir başlıklandırma ile konuya giriş yapan Aziz daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere modernleşme-milliyetçilik ilişkisi kapsamında Kürdistan'ın yakın zamana kadar *normal* ya da *düzgün* bir modernleşme dönemi yaşamadığı savını ileri sürmektedir. Yine bu düşüncesinden de anlaşıldığı üzere Aziz, modernleşme hatta *normal* veya *düzgün* bir modernleşme ile birlikte Kürtlerin/Kürdistan'ın milliyetçiliği Batılı olarak zikredebileceğimiz toplumların yaşadığı aşamalar kapsamında hayata geçirebileceğini düşünmektedir. Bu modernleşmenin emareleri olarak Kürtlerin, Irak'ın kuzeyinde yaşadıkları insanlık dışı muameleler karşısında kendilerine uluslararası camianın tesis ettiği güvenli alan içerisinde 1992'de çok partili seçim gerçekleştirmelerini ve bir hükümet kurmuş olmalarını modern Kürt ulusal hareketi tarihindeki en önemli olay olarak zikreden Aziz tüm bunlara rağmen sonrasında çatışmalara kadar uzanan uzlaşmazlıkları ise iktidar paylaşımının şiddeti sona erdirebileceği ama demokrasinin inşa edilmesini mutlaka kolaylaştıramayacağı tezi ile yorumlamaktadır. Görüldüğü üzere bu noktada da Aziz söz konusu uzlaşmazlıklar neticesinde çatışan tarafların sahip olduğu siyasal, sosyal, kültürel, dinî, ekonomik vb. hiçbir farklılığı dikkate almaksızın tam demokratik bir ortam varmışçasına iktidar paylaşımı ve demokrasi inşası gibi söylemler üzerinden değerlendirmelerde bulunmaktadır. Diğer taraftan Irak'taki Kürt hareketinin iki kutbu haline gelen KDP ile KYB'nin ve liderlerinin, demokrasinin Irak'ın genelinde kök salmasıyla birlikte yeni gündemleri olan yeni aktörlerin rekabetiyle karşılaşılıp karşılaşmayacakları fikrini İstanbul doğumlu bir Ortadoğu uzmanı olan Henri Barkey ile Ellen Laipson'un 2005 yılında Middle East Policy'de yayınladıkları '*Iraqi Kurds and Iraq's Future*' isimli makaleleri üzerinden bir dipnot ile paylaşmış olması günümüzde yaşanan gelişmeler dikkate alındığında isabetli tespit olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgesel Yönetimin demokrasiden uzak bir şekilde mevcut siyasal dengenin korunmasına yardımcı tutumlar takındığını egemen partiler olan KDP ile KYB'ye yüksek, diğer partilere ise düşük miktarlarda finansman sağlanması üzerinden dile getirmesi aslında bir taraftan yine günümüze kadar uzanan ekonomik yolsuzluklar gibi Kürt yönetimini zorda bırakan hususlara değinmesi açısından önem arz etmektedir. Geleceğe yönelik bir diğer yorumunda üç federal bölgeye bölünmesinin Irak'ın mücadele etmek zorunda kaldığı patolojilerin tedavisi için mantıklı bir yol olduğu tahmininde bulunan Aziz'in özellikle Barzani ailesi liderliğindeki hareketlerin makûs talihi haline dönüşen dış destek olgusu olarak ABD nezdinde Bölgesel Yönetimin artık göz ardı edilemeyecek bütünleşmiş, ekonomik canlılığa sahip bir varlık

olduğu ve hiçbir zaman olmadığı kadar siyasal bir ağırlık taşıdığı savını ileri sürmesi günümüze kadar uzanan süre zarfında yaşanan gelişmeler dikkate alındığında isabetli olmayan tespitleri olarak kaydedilmeyi hak etmektedir.

Kitabın İkinci Ayrım başlığı ile başlayan 141. sayfasından 209. sayfasına kadar olan kısmında Aziz, Selahaddin, Süleymani ve Dohuk Üniversitesi'nden hepsi Fen ve Edebiyat Fakülteleri'nin 2. ve 3. sınıfında okuyan 450 lisans öğrencisi ile yaptığı 49 soruluk anket araştırmasının çok kıymetli addedilebilecek sonuçlarını kendi analizleri eşliğinde paylaşmaktadır. Öncelikle katılımcıların %73'ünün kent kökenli olmasının kırsal alandan gençlerin üniversiteye çekilemediğini gözler önüne serdiğini belirten Aziz'in, bu noktada kent ve kırsal nüfus yapılanmasına dair resmî verilere değinmeden yorumda bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim nüfusun hangi oranda kentte ve kırsalda yoğunlaştığına dair veriler ışığında yapılacak bir değerlendirme daha sağlıklı bir sonuç vermeye müsaittir. Katılımcıların annelerinin büyük çoğunluğunun eğitim düzeylerinin çok düşük seviyede (%29 okuma yazma bilmeyen, %56 ilkökul mezunu) olması ve herhangi bir meslek sahibi olmadan ev hanımı olmaları, babalarının büyük çoğunluğunun (%60) ise devlet sektöründe çalışıyor olmaları alan üzerinde yapılan birçok çalışmada da belirtildiği üzere Bölge'de üretime dayalı bir ekonomik hayattan ziyade devletin ana ekonomik yapıyı temsil edip çok fazla sayıda kamu çalışanı istihdam ettiği sorunlu yapının tezahürü niteliği taşımaktadır. Ailelerin %80'inin 5 ve daha fazla sayıda kişiden oluşan geniş aile yapısına sahip olmasının ve kararların genellikle babalar tarafından alınıyor olduğunun ankette ortaya çıkmasını Kürt ailesinin faaliyetlerinde hâlâ erkek egemenliğinin temsili olarak yorumlayan Aziz, daha canlı bir sivil ve demokratik topluma evrimleşmeyle kadınlara daha fazla değer verileceği ve onların eğitim ve sosyo-ekonomik konumları açısından erkeklerle daha eşit hale gelecekleri umudunun neticesini ise küresel pazarda gelişme ve rekabet edebilme gibi şaşırtıcı bir şekilde son derece ekonomik temelli kriterler çerçevesinde belirtmektedir. Kitabının başından sonuna kadarki savı olan Kürdistanlı tanımlamasını anket sonuçlarında *'Ulusal kimliğinizin ne olduğunu düşünüyorsunuz?'* sorusunun cevabında %73 oranında *'Kürdistanlı'* cevabı ile alan Aziz bu durumun eğitimi genç insanlarda beklendiği gibi bir siyasal bilince işaret ettiğini vurgulamaktadır. *'Kürdistanlı olmaktan ne kadar gurur duyuyorsunuz?'* sorusuna verilen %10.7'lik *'çok gururlu değil ve hiç gururlu değil'* cevaplarını hiç mevzu bahis etmeyen Aziz'in *'Iraklı olmaktan ne kadar gurur duyuyorsunuz?'* sorusuna verilen cevap içerisindeki sadece %3.5'lik *'hiç değil'* cevabını ise öne çıkarmasının gençlerin Iraklılıktan ziyade Kürdistanlılık fikrini benimsediklerini vurgulamak için kullandığı bir argümana çevirdiği görülmektedir. Bu fikriyatı destekler mahiyette Irak bayrağına karşı %56.2 oranında *'biraz ve çok düşmanca'* hissi ile %90 oranında *'Irak'tan ayrılıp bağımsız olunmalı'* şeklindeki düşüncenin ankette ortaya çıkmasını da genç ve eğitimi kuşağın tam bağımsız bir devlet hayal etmelerinin çok zor olmadığı şeklinde yorumlayan Aziz elde ettiği veriler

ile aynı kuşak içerisinde aşiret bağlarının ve İslam dininin etkisinin zayıflarken dil olarak Arapça yerine artık tamamen Kürtçe'nin varlık gösterdiğini tespit etmiştir. Sosyolojik açıdan aşiret bağlarının dinî açıdan ise İslam'ın etkisinin azalmasının karşısında dil olarak Kürtçe'nin tek dil konumuna gelmesi Kürt toplumunun özellikle Irak'ın işgali sonrasında yaşadığı değişimi göstermesi adına önemli deliller sunmaktadır. Katılımcıların üyesi oldukları KDP ve KYB'ye karşı kendilerini çok yüksek oranda '*hiç sadık değil*' hissetmelerine rağmen 2005 yılında gerçekleştirilen Irak Genel Seçimlerinde yüksek oranda bu iki partiye oy vermiş olmalarını bu siyasî partilere karşı olumsuz yaklaşımda olup aynı zamanda onları seçme kararını içeren bir bilişsel uyumsuzluğu da sergilediğini vurgulayan Aziz bu durumun daha fazla araştırılması gerektiğini belirtmektedir. Aslında bu durum sadece gençlerin değil Irak Kürt toplumunun sosyo-politik açıdan yıllardır sergilediği tutumun incelenmesini de beraberinde getirmelidir. Irak'ın 2003'te işgal edilmesini %64.6 oranında '*Kurtuluş*' olarak gören bu genç ve eğitimli kuşağın 2003'ten sonraki genel yaşam standartlarına dair %60.2 oranında '*biraz arttı*' ve %27.1 oranında da '*çok arttı*' şeklindeki cevaplarının Aziz tarafından dikkate alınması ise söz konusu katılımcıların 2003 öncesi ile sonrasını mukayese edebilecek yaş aralığında olmamaları dolayısıyla anketin zayıf halkası olarak değerlendirilebilir.

Daha önceki bölümlerde Aziz'in, Kürtlerin 12 ile 19. yüzyıl arasında etnisiteye dayalı bir milliyetçilik tanımlamasına sahip olmadığını belirtirken kitabının son bölümünde bu fikrinden uzaklaşarak Kürtlerin 16. yy.'a kadar etnik öz bilinçlerinin olmadığını belirtmesi şeklinde ortaya çıkan garipliği Ortadoğu'nun birçok bölgesi gibi Kürdistan'da da yerleşik bir sivil toplum olmayışı ve Kürt toplumu üzerinden örnekler vermeden genel olarak Arap egemen Ortadoğu coğrafyasında akraba evliliklerinin yoğunluğu üzerinden anlamlandırma gayretine giriştiği görülmektedir. Bunu destekler mahiyette de Aziz, kitabında daha evvel hep sadece *Kürdistan* veya *Irak Kürdistanı* ifadesini kullanmasına rağmen bu defa '*Irak'ın Kürdistan bölgesinde*' ifadesi eşliğinde bu bölgede halen geniş tabanlı bir demokratik kültür ya da tam gelişmiş bir sivil toplum olmadığına işaret etmekte ve bunun gelecekte meşru bir Kürt politik devletinin doğuşu ihtimaline ilişkin soruları yanıtız bıraktığını belirtmektedir. Elde ettiği araştırma sonuçlarına göre de aşiret bağlarının, aşiretlerle özdeşleşmenin ve aşiretlerle bağlantıların azalmakta olduğunu, Kürdistan'ın uluslararası topluma dâhil olup onunla etkileşim içine girdikçe ve Kürt öğrenciler ile bilim insanları yurtdışına eğitime gittikçe daha fazla kaynaşma ve daha fazla aile dışı evlilikler olacağını ve demokratik ideallerin daha çok benimseneceği fikrini vurgulamaktadır.

Irak Kürtleri başlığı ve *Irak Kürdistanı'nda Milliyetçilik ve Ulusal Kimlik* alt başlığı ile Kitap Yayınevi'nden Zülal Kılıç'ın çevirisi ile yayınlanan eser Iraklı Kürt bir akademisyen olan Mahir A. Aziz'in yapmış olduğu anket çalışmalarından elde edilen son derece

kıymetli veriler sunmaktadır. Önsözde Gareth Stansfield'ın da ifade ettiği üzere Iraklı Kürtlerin gelecekte yaşayacakları her tür gelişmenin belki de faili konumunda olacak üniversite gençlerinin fikirlerini ortaya çıkarması bakımından aynı konu başlığı ile yapılmış diğer çalışmalar karşısında çok önemli bir yer işgal eden bu kitap, ilk bölümünde yer alan yazara ait sübjektif fikirler ve arkasından anket çalışmasından elde edilen objektif veriler ile birlikte bölge üzerine araştırmalar yapan herkesin saha araştırmasına dayalı önemli bir dönem çalışması olarak incelemesi gereken bir eser niteliğini haizdir.

Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

Yazarın Çıkar Çatışması Beyanı Araştırmaya konu olan durum, olgu veya kurum ile yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar(lar) Katkı Oranı Beyanı Çalışmanın tamamlanmasında birinci yazarın katkı oranı %100'dür

Etik Kurul Onay Belgesi Araştırma/inceleme sırasında etik kurul onay belgesi gerektiren herhangi bir bilimsel yöntem kullanılmamıştır.

